

INSCRIȚII INEDITE TOMITANE ÎN VERSURI

DE

A. ARICESCU

Lapidariul Muzeului de arheologie din Constanța s-a îmbogățit în ultimii ani cu numeroase monumente, printre care sînt și cîteva inscripții funerare în versuri.

Am ales pentru a discuta în articolul de față inscripții funerare versificate provenite din Tomis: trei în limba greacă, una în limba latină și una bilingvă. Conținutul lor pune în discuție unele fenomene de limbă, metrică și tradiție literară și aduce noi elemente de ordin onomastic.

1. Inv. 2106 (Fig. 1). Stelă funerară pe placă de marmură, cu inscripție în limba greacă și în limba latină, descoperită în șantierul de construcții de pe terenul fostei gări, în săpătura de fundație pentru centrala termică.

Stela se compune din două registre. În partea superioară este sculptată scena banchetului funerar. Bărbatul întins pe *kline*, sprijinit în mîna dreaptă. Femeia, alături, așezată pe scaun, are veșmîntul bogat, căzut în falduri pînă jos. Lipsesc capetele, atît al bărbatului cît și al femeii. În fața klinei, masă cu trei picioare. La margine, în dreapta și în stînga, cîte un sclav. Totul sculptat cu multă finețe.

Al doilea registru cuprinde inscripția; tot acest spațiu, adîncit cu 2 cm față de nivelul plăcii, este delimitat pe margine cu un chenar profilat.

Pe spațiul care separă cele două registre sînt două rînduri de inscripție în limba greacă, păstrate în întregime. O parte din scena banchetului funerar și o parte neornamentată, de la bază, sînt distruse. Pe întreaga suprafață se observă depuneri de calcar și eroziuni în marmură.

Scrierea este îngrijită, cu literele uniform tăiate și apropiate între ele. Lipsesc ligaturile. Liniatura, pronunțată. În partea superioară se află textul grecesc, pe șapte rînduri, afară de cele două rînduri dintre registre, cu distanțe mici între ele. Sub el urmează textul latinesc în patru rînduri. Literele au înălțimea de 1,2—1,4 cm, în afară de prescurtarea *H S E* (r. 2) care are înălțime dublă, adică 2,4 cm.

Τὴν στήλην Τειμόθεος Νονίου Ι μνήμης
 χάριν
 Κορνηλία Φορτουνάτα ἡ καὶ ΔΟΥΤΟΥΡΟΣ
 χαῖρε

- 5 Τὴν Σταβυλίου συνβιον Κορνηλίαν
 Ἀνάγκωθι Φορτουνάταν εὐλόγων ξένη
 Στοργὴν πρὸς ἀνδρὸς κοσμίαν καὶ σώφρονα
 Διατελέσασαν συναπαθὴ τε δάκρυα
 Λιποῦσαν. εἴτα παρίθι καὶ ἐπιτύγχανε.

10. Cornelia Fortunata M(arci) Corneli
 Stabilionis coniunx vixit an(nis) xxx
 H(ic) S(ita) E(st)

Timotheus Noni f(ilius) d(e) s(uo) memoriae causa.

Transcrierea pe care am propus-o pentru sfârșitul rîndului 3 este discutabilă, pentru că nu putem interpreta cele ce urmează după Φορτουνάτα.

Menționăm în r. 1 existența unui Ι înaintea lui μνήμης, care nu are nici o semnificație. Este poate o eroare de lapicid.

Dăm mai jos traducerea inscripției:

- a) *Textul grec*: « Teimotheus fiul lui Nonios (a pus) stela în semn de amintire.
 « Cornelia Fortunata.? »

Bucură-te !

« Distinsule străin, află că gingașa și înțeleapta Cornelia Fortunata, soția lui Stabilio, s-a sfârșit cu dragoste față de bărbatul ei, lăsîndu-l în suferință și lacrimi. (După ce citești astea) du-te cu bine și ai noroc ».

b) *Textul latin*: « Cornelia Fortunata, soția lui M. Cornelius Stabilio, a trăit 30 de ani.

« Aici este așezată,

« Timotheus, fiul lui Nonius, din mijloacele sale (a pus acest monument) ca amintire ».

Rîndurile 3 și 5—9 sînt în versuri iambice de cîte șase picioare (trimetru iambic).

Constatăm că simțul cantității silabelor nu mai era pus pe primul plan; important era să se păstreze un ritm iambic, chiar dacă în orînduirea lor cuvintele au dat naștere la spondei în loc de iambi. Numai în cinci cazuri (r. 5, r. 6, r. 8 și de două ori în r. 9) s-a făcut substituția cantitativă corectă cu tribrahi în loc de iambi.

Constatăm de asemenea că vocalele α, ι, υ și chiar diftongul ευ (r. 6), erau considerate scurte sau lungi, după nevoile metrice, indiferent de cantitatea lor naturală. Grupul de vocale ια din Κορνηλία (r. 3) se citește în synizesă. De fapt, fiind un cuvînt latin, ne aflăm în fața fenomenului de consonantizare a lui ι în fața unei vocale.

Iată schema metrică pe care o propunem:

3. ˘ ˊ | ˘ ˊ | ˘ ˊ | ˘ ˊ | ˘ ˊ | ˘ ˊ
 5. ˘ ˊ | ˘ ˘ ˘ | ˘ ˊ | ˘ ˊ | ˘ ˊ | ˘ ˊ | ˘ ˘
 ˘ ˊ | ˘ ˊ | ˘ ˊ | ˘ ˘ ˘ | ˘ ˊ | ˘ ˘
 ˘ ˊ | ˘ ˊ | ˘ ˊ | ˘ ˊ | ˘ ˊ | ˘ ˘

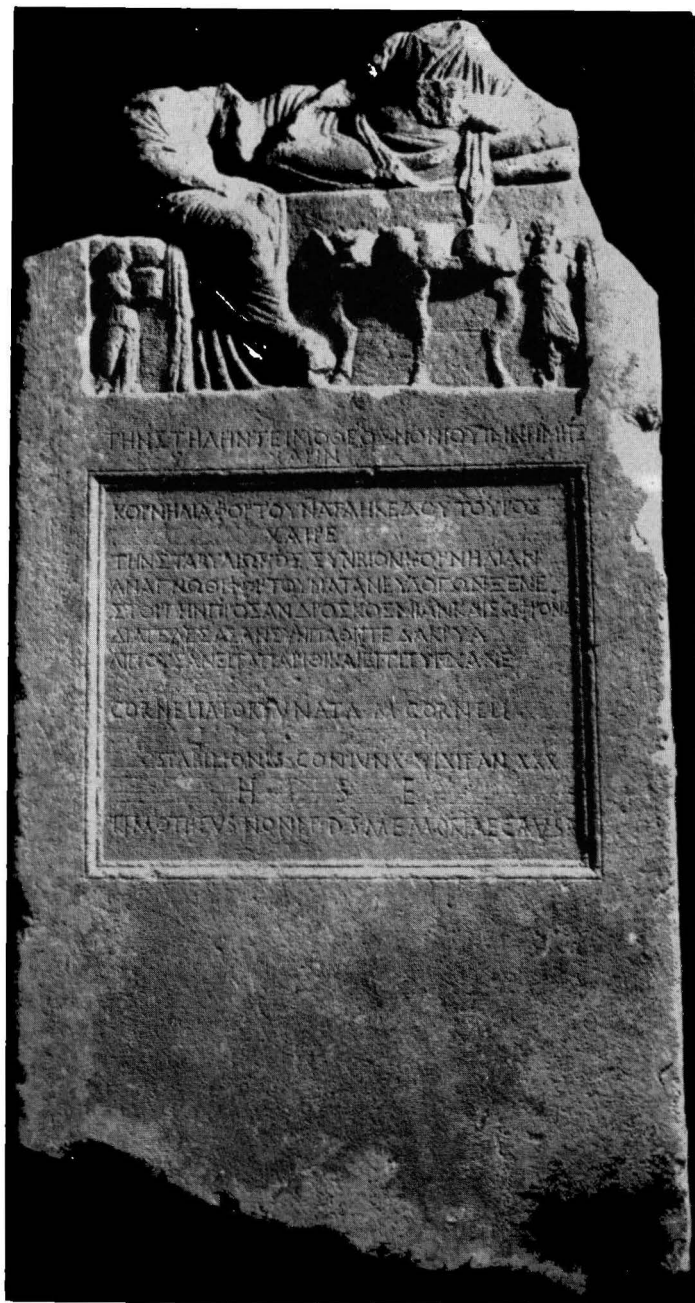

Fig. 1

Fig. 2

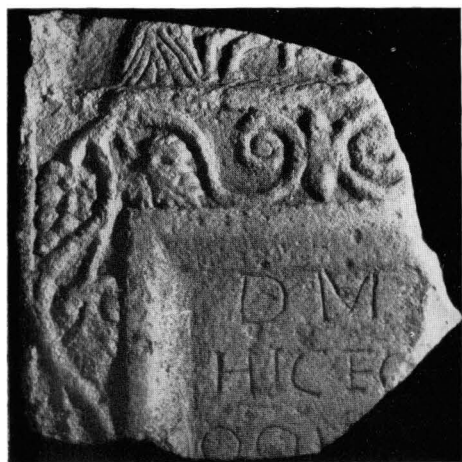

Fig. 3

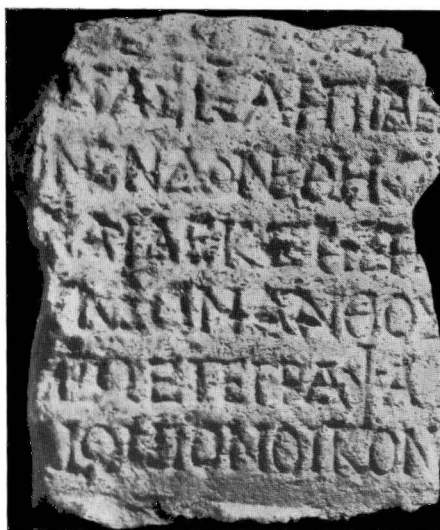

Fig. 4

Fig. 5

υ υ υ | υ υ | _ ' | υ ' | υ ' | υ υ
 υ ' | υ ' | υ υ υ | υ υ υ | υ ' | υ υ

Inscripția, atît prin formă cît și prin conținut, ne duce la unele concluzii care trebuie subliniate:

Din punct de vedere al limbii constatăm: — dispariția simțului cantității vocalelor α, ι, υ; — scrierea lui ε pentru ι (Τειμóθεος pentru Τιμóθεος)¹; — apariția lui ν în loc de μ înainte de labială (σύνβιον și συνπαθή)².

Din punct de vedere metric, observăm că se tinde spre păstrarea unei ritmicități a versului, admițîndu-se numeroase licențe în ce privește cantitățile silabelor.

Din punct de vedere al conținutului, observăm: întrebuițarea unor termeni poetici, rar întîlniți în inscripțiile în proză: στοργήν, κοσμίαν, σώφρονα, συνπαθή, δάκρυα; — textul latin nu traduce din cel grec decît pe σύνβιον = coniunx și formula μνήμης χάριν = *memoriae causa*; — monumentul este ridicat de Timotheus al lui Nonius, un grec cu patronim latin. El trebuie să fi fost o rudă a decedatei, aceasta luîndu-și prin căsătorie numele Cornelia, după gentiliciul soțului, cetățean roman.

După grafie (subliniem lipsa ligaturilor) și după fenomenele de limbă întîlnite în text credem că inscripția datează din sec. II e.n.

2. Inv. 1513 (Fig. 2). Fragment dintr-o placă de marmură cu inscripție în limba greacă, descoperită în anul 1959 într-un șanț de canalizare pe str. Karl Marx. Se păstrează numai fragmentul din stînga, sus, al plăcii, cu dimensiunile: 0,120 × 0,140 × 0,035 m. Scrierea este îngrijită, cu litere drepte, înalte de 1—1,2 cm. Menționăm: O mai mic decît celelalte litere și perfect rotund, K cu barele oblice scurte și mult aplecate, A cu bara interioară frîntă, Π cu bara din dreapta mai scurtă.

..... σίου
 ὀδίτα Κέρκιο[ς ...
 καὶ Δημάρ[ητος ...
 πατήρ ε
 τύμβον
 Α Λ

În r. 1 avem terminația de genitiv a unui nume ca [Διονυ]σίου. — R. 2 conține vocativul ὀδίτα, folosit, se pare, în locul lui παροδεῖτα, pentru a putea fi încadrat în sistemul metric și Κέρκιος sau Κερκίων, probabil nume propriu³ (al decedatului?). — În r. 3, după καί, avem începutul unui nume care ar trebui să fie Δημάρ[ητος]⁴ ca să poată fi respectate necesitățile metrice. Acest nume, după care ar fi putut urma și un patronim, este probabil al lui πατήρ din r. 4. — Urmează apoi un cuvînt

¹ Gh. Mihailov, *La langue des inscriptions grecques en Bulgarie*, Sofia, 1943, p. 31.

² Gh. Mihailov, *op. cit.*, p. 72.

³ Pape-Benseler, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, Braunschweig, 1863—1870, I, p. 649.

⁴ *Ibidem*, p. 287.

care fucepe cu ε (poate ἐποίησε). — În r. 5 τύμβον, acuzativ cerut de acțiunea lui πατήρ. — În r. 6 se văd urmele a două litere care pot fi A sau Λ.

Rîndurile 2, 3, 4 sînt începuturi de versuri iambice:

υ — υ — υ —
υ — υ —
υ — υ

Rîndul 5 începe cu o silabă lungă, deci sau nu corespunde unui început de vers, sau sîntem în fața unei licențe.

Starea fragmentară a inscripției nu ne permite să mai facem alte precizări și ne vom limita să datăm monumentul, pe baza scrierii, în a doua jumătate a sec. II sau începutul sec. I î.e.n.

3. Inv. 2063 (Fig. 3). Fragment dintr-o stelă funerară de calcar, cu inscripție în limba latină, descoperit întîmplător în anul 1960 pe terenul fostei gări. Din monument lipsește mult, păstrîndu-se numai partea din stînga, sus, a chenarului, ornamentat cu vrej, ciorchini și frunze de viță. Vrejurile se întîlnesc la mijlocul laturii superioare a chenarului, unde se termină în spirale. Din inscripție se mai păstrează numai două rînduri întregi și trei litere din al treilea rînd. Deasupra chenarului, monumentul avea în partea superioară o ornamentație sau un basorelief dar din cauză că se mai păstrează numai foarte puțin din acest spațiu, nu putem ști despre ce este vorba. Dimensiunile fragmentului: 0,570 × 0,520 × 0,025 m. Deși literele sînt clare, scrierea nu este prea îngrijită. Înălțimea literelor variază între 4 și 5,5 cm.

D(iis) M(anibus)
Hic eg-
o qu[i i-]
[aceo....
[.....]

Cu toate că s-ar putea să fi fost *quae iaceo* sau *iacior*, am propus întregirea de mai sus, gîndindu-ne la epitaful lui Ovidiu care începe la fel¹.

Probabil că și inscripția de care ne ocupăm a fost scrisă în distih elegiac, începînd cu primul vers al epitafului lui Ovidiu, așa cum este scrisă și o inscripție funerară de la Transmarisca (Turtucaia)².

Oricum, este o dovadă că amintirea lui Ovidiu la Tomis a dăinuit încă multă vreme, deoarece monumentul nostru, după grafie și execuție, nu poate data decît de la sfîrșitul sec. II sau începutul sec. III e.n.

4. Inv. 1482 (Fig. 4). Fragment de placă funerară de calcar, cu inscripție în limba greacă, descoperită întîmplător în anul 1959 la coada lacului Techirghiol, printre resturile cimitirului turcesc de la Urluchioi³. Fragmentul păstrat este din partea de jos a monumentului, deoarece numai latura inferioară corespunde cu una din limitele inițiale. Dimensiunile: 0,25 × 0,30 × 0,08 m. Piatra fiind de proastă

¹ *Tristia*, III, 3, 61.

² Dacia V—VI, 1935—36, p. 449—450.

³ Aici au existat numeroase inscripții provenite din Tomis, parte din ele cunoscute și cercetate de Vasile Părvan. Inscripțiile și monumentele antice de marmură folosite de turci în acest cimitir au fost vîndute apoi de un hoga din Techirghiol pentru industrializare.

calitate și scrierea neîngrijită, lectura celor șase rînduri fragmentare de inscripție este dificilă. Înălțimea literelor: 1,9–2,8 cm. Ligaturi: r. 1 $\dot{H} + \Pi$, $A + \Delta$ (sic!); r. 2 $N + E?$, $N + E$, $H + K$; r. 3 $T + H$.

..... ν 'Ασκληπιάδης[ν? ...
 ... νενδον ἔθηκα ...
 ... καὶ δεκέτη ζή[σας ...
 ... ον Ἄνθος ...
 ... ἐ]γὼ ἐπέγραψα ...
 ... αἰώνιον ὄλκον ...

Este vorba de cineva care a trăit 10 ani. Cuvinte traducibile: « am pus » (monumentul), « eu am scris » (inscripția) și « casă veșnică ».

În inscripție apar două nume proprii, ambele grecești: 'Ασκληπιάδης și Ἄνθος sau un compus cu — ανθος. Despre primul, nu putem ști exact în ce caz este. Al doilea este în nominativ.

Fragmentul făcea parte dintr-o inscripție în versuri. Cele câteva cuvinte pe care le avem, se încadrează într-un sistem de versuri dactilice, hexametri sau pentametri. Pentru acest lucru pledează și existența lui ἐγὼ care n-ar fi avut de ce să fie pus în proză, pe cînd în versuri el poate avea un rol metric și este mai frecvent în limbajul poetic.

După scriere, inscripția ar putea data din sec. II—III.

5. Inv. 2055 (Fig. 5). Stelă funerară de calcar, cu inscripție în limba greacă, descoperită în timpător, în anul 1961, pe terenul fostei gări, în săpăturile șantierului de construcții.

Dimensiunile: 1,21 × 0,57 × 0,17 m.

Stela este completă, dar ruptă în două. Ruptura, oblică, taie inscripția cu o linie care începe din rîndul 3 în dreapta sus și ține pînă în rîndul 11, în stînga jos. Ruptura afectează puțin textul, mai ales în rr. 7—9. O zgîrietură recentă a șters o literă din ultimul rînd. Partea figurată a stelei este prost conservată, din cauza calității pietrei.

Partea superioară a stelei este identică cu fața laterală a unui capac de sarcofag — un fronton mărginit de două acrotere cu palmete. În centrul frontonului, în relief, o pasăre cu un cioc chine.

Sub fronton, într-o ramă profilată, dreptunghiulară, lată de 7 cm, sînt cuprinse celelalte două părți ale stelei, despărțite între ele printr-o bară de 1 cm lățime. În prima parte, care este înaltă de 25 cm, sînt reprezentate în relief trei personaje — busturi pe socluri — îmbrăcate, de mărimi inegale. Personajul principal, cel pentru care a fost ridicată stela, copilul mort, este la mijloc. În stînga tatăl, în dreapta mama. Figurile sînt mutilate. Deasupra, pe ramă, imediat sub fronton, este scris titlul monumentului ΥΠΟΜΝΗΜΑ. Sub partea figurată, pe o înălțime de 0,51 m, se desfășoară cîmpul inscripției. Inscripția în versuri, cuprinzînd 21 rînduri este dialogată¹. La sfîrșitul r. 16, o frunzuliță cu vîrf spre stînga și cu coada spre dreapta, întoarsă în jos. La sfîrșitul r. 18, altă frunzuliță cu vîrf în jos.

În ce privește scrierea, semnalăm formele unghiulare ale literelor (O și Θ în formă de romb, Ω în formă de W, Σ dreptunghiular). Înainte de a serie, lapicidul

¹ Alte inscripții funerare dialogate în versuri: în W. Peek, *Griechische Versinschriften*, Berlin, 1956, passim.

și-a trasat linii orizontale de la o margine la alta a cîmpului. Ultimele trei rînduri sînt însă scrise liber, fără această linie. În general, scrierea este destul de înghesuită, mai ales în rr. 3 și 11, unde ultimele litere N și respectiv Σ n-au mai încăput în cîmpul inscripției și au fost scrise pe rama laterală.

Inscripția este compusă dintr-o alternare de rînduri lungi — dintr-o margine în alta a cîmpului (1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17) — cu rînduri scurte, plasate aproximativ la mijlocul liniei respective (2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18). Rîndurile 19 și 20 sînt amîndouă de dimensiuni mijlocii, iar ultimul rînd (21) este foarte scurt, format dintr-un singur cuvînt. Lectura este dificilă, datorită numeroaselor ligaturi, unele destul de neobișnuite și mai ales datorită liniilor orizontale care fac posibile confuzii (ex. Δ cu Λ, Γ cu I și cu Σ etc.). Ligaturi: titlu: M + N + H; r. 1 O + Υ, Ω + Π; r. 3 Ω + Σ; r. 5 M + E, O + Υ, H + N + K; r. 6 N + E; r. 7 Ω + Σ; r. 9 N + M + E, N + H, H + Σ; r. 10 H + K; r. 11 Ω + N, H + Σ, N + E; r. 12 M + H + N; r. 13 Ω + Σ; r. 14 N + E, H + Σ, N + E; r. 15 H + Π; r. 17 M + E, H + N; r. 18 N + E.

Înălțimea literelor: 2,4 cm.

Ἰπόμνημα

1. — οὐδὲν ἐπ' ἀνθρώποις μύραις (sic pro μοίραις) δ' ὑπο
πάντα κυκλεῖται.
καὶ γὰρ ἐγὼ σπεῦδον τρέψαι τέκνον
καὶ εἰς ἐλπίδας ἄγεσθαι.
5. ἀλλ' ἐμέο βουλήν κρίσις ἔφθασεν
οὔνεκα τύμβω.
— ὥς κρίσις ἐ[στί] φίλοι μου ῥητὸ[v]
χρε[ών] ἀπέτισα,
πρὶν [γέ] μολεῖν μέτρον ἡλικίης
10. καὶ εἰς ἄνδρας ἡκέσθαι (sic pro ἰκέσθαι).
παῖς ὦν ἔξαετῆς τυτθὸς νεῖος
Λίλλας ἐκαλούμην.
— ὦ τάφον οὐχ ὁσίως Βασιλιανὸς
γενέτης ἀνέγειρα
15. σὺν γαμετῇ Ἰανβαρία τῇ πολυ-
δακρυτάτῃ,
μυρόμενοι παιδὸς τὴν
ἀπαθῆ γένεσιν.
χαίροις ὦ παροδεῖτα
20. καὶ ὑγιένοις (sic pro ὑγιαίνουσι) πάλιν
ἄλλοις.

Dăm traducerea textului:

« Spre pomenire.

— « Nimic nu depinde de oameni, toate se schimbă sub (puterea) destin(ului). Într-adevăr, și eu m-am străduit să-mi cresc copilul și să-l conduc spre idealuri. Dar voinței mele i-a luat-o înainte hotărîrea (destinului), prin acest mormînt.

Am propus lectura $\acute{\iota}\kappa\acute{\epsilon}\sigma\theta\alpha\iota$ în loc de $\acute{\eta}\kappa\acute{\epsilon}\sigma\theta\alpha\iota$ (r. 10) pentru că: — în vremea în care a fost redactată inscripția, pronunția lui η și ι era aceeași; — de la verbul $\acute{\eta}\kappa\omega$ nu cunoaștem forme de aorist mediu ¹; — necesitățile metrice cer vocală scurtă (ι) și nu lungă (η); — confuzia dintre cele două verbe ($\acute{\eta}\kappa\omega$ și $\acute{\iota}\kappa\nu\acute{\epsilon}\omicron\mu\alpha\iota$) era posibilă nu numai din cauza identității de pronunțare, dar și din cauza apropierii sensurilor, dintre care cel obișnuit într-o frază ca a noastră este al verbului $\acute{\iota}\kappa\nu\acute{\epsilon}\omicron\mu\alpha\iota$.

Am propus $\acute{\upsilon}\gamma\iota\alpha\acute{\iota}\nu\omicron\iota\varsigma$ în loc de $\acute{\upsilon}\gamma\iota\acute{\epsilon}\nu\omicron\iota\varsigma$ (r. 20) datorită confuziei dintre pronunția diftongului $\alpha\iota$ cu ϵ . Aceasta nu implică nici un fel de consecințe semantice sau metrice.

În r. 7 întâlnim cuvântul necunoscut $\rho\eta\tau\omicron$. El nu poate fi decât o formă incomplet scrisă de la adjectivul $\rho\eta\tau\acute{\omicron}\varsigma$, $-\acute{\eta}$, $-\acute{\omicron}\nu$. În cazul nostru, s-ar putea acorda fie cu $\phi\acute{\iota}\lambda\omicron\iota$, fie cu $\chi\rho\acute{\epsilon}\omega\nu$. Sensul frazei ne face să-l atribuim lui $\chi\rho\acute{\epsilon}\omega\nu$ și pare mai verosimilă omiterea lui ν final, care se pronunța slab sau nu se mai pronunța de loc, decât omiterea lui ι , care era parte componentă a unui diftong ($\omicron\iota$ se pronunța chiar i).

Din punct de vedere metric, forma $\rho\eta\tau\acute{\omicron}$ se încadrează perfect în vers. De altfel în limba greacă sînt numeroase adjective cu terminația de neutru $-\omicron$ ($\tau\omicron\upsilon\tau\omicron$, $\acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron$ etc.) cu care s-a putut face analogie.

Pentru alcătuirea schemei metrice, a fost necesar să facem unele suprimări în text. Poate că este vorba de adăugiri făcute eventual de lapicid, acolo unde a crezut el că textul este neclar. Poate că însuși autorul a făcut respectivele întregiri, pentru a ușura înțelegerea textului, dar nu le-a luat în considerație în versificație. Astfel în r. 3 am suprimat cuvîntul $\tau\acute{\epsilon}\kappa\nu\omicron\nu$, fraza avînd înțeles și fără el. Cuvîntul este scris înghesuit, iar ultima literă nemaîncăpînd în cîmpul inscripției, a fost scrisă pe ramă. Introducerea cuvîntului $\tau\acute{\epsilon}\kappa\nu\omicron\nu$ a dat un înțeles mai deplin frazei, dar a stricat versul. În r. 4 am suprimat desinența $-\alpha\varsigma$ din $\acute{\epsilon}\lambda\pi\acute{\iota}\delta\alpha\varsigma$. Altfel nu putem obține ultimele două picioare clasice ale hexametrlui, daclil și troheu sau spondeu. Este foarte posibil ca autorul să fi gîndit cuvîntul la acuzativ singular ($\acute{\epsilon}\lambda\pi\acute{\iota}\delta\alpha$) și atunci a putut face eliziunea în vers înaintea lui $\acute{\alpha}\gamma\epsilon\sigma\theta\alpha\iota$, iar lapicidul, pentru că a crezut necesară o desinență casuală, a pus-o pe cea de acuzativ plural, care nu mai admite eliziunea. În r. 11 am suprimat cuvîntul $\nu\acute{\epsilon}\omicron\varsigma$ care face ca versul să fie prea lung. Acest cuvînt, pus alături de $\tau\upsilon\theta\acute{\omicron}\varsigma$, formează o expresie pleonastică, amîndouă însemnînd cam același lucru și e posibil să fi fost adăugat aici pentru a-l traduce pe celălalt, care probabil că era mai rar. Se poate să se fi întîmplat și invers, dar $\nu\acute{\epsilon}\omicron\varsigma$, ca și $\tau\acute{\epsilon}\kappa\nu\omicron\nu$ din r. 2 este înghesuit și are ultima literă scrisă pe ramă.

Din textul inscripției subliniem cîteva amănunte de limbă, metrică și conținut:

- Fonetică. Se confundă υ cu \omicron (r. 1), η cu ι (r. 7) și ϵ cu $\alpha\iota$ (r. 20).
- Morfologie. Lipsește ι adscriptum.
- Sintaxa. Folosirea lui $\acute{\upsilon}\rho\acute{\omicron}$ (r. 1) cu dativul cu sens instrumental-spațial?
- Vocabular: constatăm existența formelor homerice $\acute{\epsilon}\mu\acute{\epsilon}\omicron$ (r. 5) ², $\omicron\acute{\upsilon}\nu\epsilon\kappa\alpha$ (r. 6) ³, $\tilde{\omega}(\iota)$ (r. 13) ⁴ și a altor expresii provenite din vocabularul epic.

Expresia $\omicron\acute{\upsilon}\chi\ \acute{\omicron}\acute{\sigma}\acute{\iota}\omega\varsigma$ (r. 13) care înseamnă « așa cum nu e bine, *impieus* » trebuie s-o înțelegem cu sensul de « anormal », adică nu tatăl trebuia să clădească mormînt copilului, ci invers.

¹ Vezi dicționarele.

² Homer, *Iliada*, K, 124.

³ *Ibidem*, I, 505, A 21.

⁴ *Ibidem*, A, 86, B 205.

Adjectivul ἀπαθῆ pe lingă γένεσιν (r. 18), în contextul respectiv arată că părinții plîng moartea mai dureroasă a unui copil care atinsese vîrsta de 6 ani și care a scăpat de pericolul morții, mai normală la naștere.

Expresia ὑγιαίνους πάλιν ἄλλοις (r. 20—21) credem că este o urare adresată trecătorului, cu sensul de « a fi sănătos ca să nu-i faci pe cei apropiați nefericiți, așa cum sînt cei ce au scris piatra, îndurerați din cauza morții copilului ».

Βασσιανός, numele tatălui este roman¹.

Ἰανβαρία, este transcrierea în limba greacă a numelui latin Ianuaria². Transcrierea ne arată că semivocala *u* din latină se pronunța consonantic, iar β se citea în greacă labiovelar. Acest fel de transcriere în greacă a numelui latin, îl mai întîlnim numai în papirii de la începutul sec. IV³.

Ἀίλλας este un nume care pune mai multe probleme. După cum am arătat, datorită liniilor trasate pe piatră pentru delimitarea rîndurilor, Δ și Λ se pot confunda ușor. Totuși, observațiile făcute asupra monumentului ne fac să înclinăm spre versiunea Αίλλας și nu Δίλλας sau Διδδας. Printre numele semitice am găsit asemănări cu Δίλλου (genitiv) și Αίλλα⁴. Printre numele tracice, sînt pomeniți Δίλλης și Αίλλα (fem.)⁵. La Chersonesos, într-o inscripție funerară apare Αίλλης⁶. Avînd în vedere însă că numele părinților sînt romane, este foarte posibil ca Αίλλας din inscripția noastră să fie un diminutiv de la un nume roman ca Laelius, transcris Λαίλιος dar și Λήλιος⁷, de unde Αίλιος. De altfel, însuși copilul spune că « fiind mic de numai 6 ani, se chema Αίλλας », amintind deci apelativul familial de copil și nu numele lui propriu-zis.

— *Metrică*. Trebuie semnalate unele excepții clasice și altele proprii acestui text, necesare pentru alcătuirea schemei metrice a inscripției.

Diftongii -αι, -οι la sfîrșitul cuvîntului sînt considerați lungi în καί γάρ (v. 2), τρέψαι (v. 2), φίλοι (v. 4), μυρόμενοι (v. 9); sînt considerați scurți în καί εις (v. 2), καί (v. 5), καί (v. 10); nu are importanță cantitatea lor la sfîrșitul versurilor 1, 2, 5.

Grupurile *muta cum liquida* din text (κλ, χρ, τρ, κρ) nu lungesc vocala anterioară scurtă decît într-un singur caz: πολυδακρυτάτη (v. 8).

În v. 3 se folosește lungirea homerică a lui -ο din ἐμέο.

Vocalele α, ι, υ, sînt considerate lungi sau scurte, după nevoile versului, fără a se ține seama de cantitățile lor naturale. Ex. υ- din ὑγιαίνους (v. 10) este considerat lung, deși prin natură este scurt⁸.

Diftongul ει- din prepoziția εις, trebuie citit scurt în ambele cazuri întîlnite (v. 2 și v. 5).

Numele proprii Βασσιανός și Ἰανβαρία sînt introduse în versuri, nerespectîndu-se regulile metrice. Astfel -α- înainte de consoana dublă -σσ- trebuie citit scurt. La fel și celălalt α, care prin natură este lung⁹, trebuie citit scurt. Grupul

¹ Pape-Benseler, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, I, p. 201.

² CIL, III, 2325.

³ ὅπδ' Ἰανβαρίν, în *The Oxyrhynchus Papyri*, I, Londra, 1898, nr. 43, col. IV, rr. 24 și 26.

⁴ Wuthnow, *Die semitischen Menschnamen in griechischen Inschriften und Papyri des vorderen Orients*, Berlin, 1930, p. 43/28 și p. 67/30.

⁵ Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, 1957, p. 136/2 și p. 276/3.

⁶ Latyschew, IOSPE, IV, nr. 491.

⁷ Pape-Benseler, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, II, p. 797.

⁸ Vezi dicționarele.

⁹ Vezi dicționarele.

de vocale α trebuie citit în synizesă. Probabil că și în vorbirea curentă α era pronunțat consonantic, nefăcînd silabă aparte. La fel se citește grupul α și în Ἰανβαρία , atît la începutul cît și la sfîrșitul cuvîntului. Mai ciudat este faptul că deși ν consonantic latin este transcris în greacă printr-o consoană (β), el nu face poziție împreună cu ν pentru lungirea vocalei anterioare, astfel că prima silabă a cuvîntului rămîne scurtă.

În afară de obișnuitele formulări de rigoare și de expresiile poetice, luate mai ales din genul epic, inscripția are și alte părți interesante.

Destinul de neînlăturat și moartea sortită a copilului sînt înfățișate în inscripția noastră în mod figurat, prin termeni proprii acțiunilor judecătorești: $\kappa\rho\iota\sigma\iota\varsigma$, $\rho\eta\tau\acute{o}\varsigma$, $\delta\pi\omicron\tau\iota\nu\omega$. Este o exprimare eufemistică, marcată și prin indicarea în text a rezultatului hotărîrii soartei, în loc să fie exprimat mijlocul de îndeplinire a acestei hotărîri (mormînt în loc de moarte).

După grafie și după fenomenele de limbă pe care le conține inscripția (mai ales transcrierea Ἰανβαρία a numelui latin Ianuaria), considerăm că ea trebuie să dateze de la sfîrșitul sec. III sau începutul sec. IV.

Publicarea acestor cinci epigrame tomitane nu ne poate duce la concluzii generale de ordin istoric sau lingvistic, ele datînd din epoci diferite, dar prezintă interes ca documente în sine. Puse alături de alte inscripții în versuri provenite din Tomis, ca epigrama lui Hermogenes din Cizie¹ sau a celui alalt Hermogenes, din tribul Oinope², ne pot da o lumină asupra răspîndirii și importanței pe care le aveau pietrele funerare cu inscripții versificate, printre monumentele necropolelor tomitane. Acest fel de inscripții erau un mijloc de perpetuare a celor mai bune tradiții literare. Autorii epigramelor încercau pe de altă parte să păstreze o limbă clasică cît mai nealterată, și strădania lor a avut uneori destul succes în fața transformărilor impetuoase, deși insensibile pentru vorbitori, pe care le suferea limba.

Desigur că toate datele pe care le pot furniza inscripțiile versificate tomitane pentru cunoașterea fenomenelor lingvistice și de tradiție literară pot constitui obiectul unui studiu vast, în care, prin metoda comparației, să poată fi trase concluzii de ordin general. Deocamdată ne-am mulțumit cu punerea în circulație a acestor documente, semnalînd pe cît posibil detaliile cele mai interesante pe care le prezintă fiecare dintre ele.

НЕИЗДАННЫЕ ТОМИССКИЕ НАДПИСИ В СТИХАХ

РЕЗЮМЕ

Автор публикует несколько надгробных эпиграмм из Томиса. Содержащиеся в них языковые явления, их метрика, литературная традиция, упомянутые имена представляют большой интерес.

№ 1, инв. 2106. Двухязычная надгробная надпись, в которой строки 3 и 5 — 9 написаны в стихах, ямбом (греческий текст); памятник

¹ Th. Sauciuc-Săveanu, în *Analele Dobrogei*, 1935, p. 156, § 4.

² Gr. Tocilescu, *AEM*, 1895, p. 227 — 229; I. Stoian, în *Studii Clasice*, III, 1961, p. 188.

воздвигнут Тимофеем, сыном Нонния, на могиле Корнелии Фортунаты, жены М. Корнелия Стабилио.

Проблематичной является транскрипция 3 строки, потому что слова, следующие за *Φορουνάτα*, не поддаются истолкованию. В первой строке следует также отметить необъяснимое наличие буквы *Ι* перед *μνήμης*.

Встречаются некоторые известные фонетические явления, как например *ει* вместо *ι* (*Τειρόθεος*) или же появление *υ* перед губным (*σύνβιον*, *συνπαθῆ*).

Что касается метрики, намечается стремление сохранить лишь ритмичность стиха, без обязательного сохранения различия долгих или кратких слогов.

В лексике появляются поэтические формы как *στωρῆν*, *χοσμίαν*, *σώφρονα*, *συνπαθῆ*, *δάκρυα*.

Латинский текст дает в переводе только *σύνβιος* = *coniunx* и выражение *μνήμης χάριν* = *memoriae causa*.

Надпись относится по всей вероятности к II в. до н. э.

№ 2, инв. 1513. Фрагмент надписи эллинистической эпохи (II—I вв. до н. э.) интересен, главным образом, своей древностью.

№ 3, инв. 2063. Фрагмент известнякового надгробного памятника с латинской надписью, из которой сохранились лишь две строки и 3 буквы из третьей. Начало этой надписи тождественно с началом эпитафии Овидия. Это доказывает, что жители Томиса в конце II или начале III в. н.э., к которому относится данный фрагмент, хранили еще память о поэте, который закончил здесь свою жизнь.

№ 4, инв. 1482. Фрагмент надписи надгробного известнякового памятника, найденный на берегу озера Текиргиол: памятник, по-видимому, происходит из Томиса. Сохранилась очень незначительная часть текста, но оставшиеся слова, среди которых и местоимение *ἐγώ*, встречающиеся главным образом в стихотворном языке, принадлежат дактилической системе стихосложения. Дата: II—III в. н. э.

№ 5 Инв. 2055. Известняковый надгробный памятник с надписью на греческом языке. На скульптурной части памятника представлены три фигуры, из которых главная — умерший ребенок, которому поставлен памятник, находится посередине. Кроме заглавия (*ὑπὸ μνήμῃ*), текст, занимающий 21 ряд, включает в себя 10 дактилических стихов, из которых 1—7 и 10 написаны гекзаметром, а 8 и 9 пентаметром.

Вследствии фонетических смещений того времени, некоторые слова написаны ошибочно или непонятны: напр. *μύραις* вместо *μοίραις* (1 строка); *ῥήτό* вместо *ῥήτόν* (7 строка); *ἡέσθαι* вместо *ἰκέσθαι* (10 строка); *ὕγινοις* вместо *ὕγαίνοις* (20 строка).

Для составления метрической схемы, автор был вынужден внести изменения в текст, исключив некоторые слова, как *τέχνον* (3 строка), *νεῖος* (11 строка) и окончание — *ας* в слове *ἐλπίδας* (4 строка). Очень может быть, что они принадлежат каменотесу, добавившему их для ясности там, где ему казалось необходимо, или же самому автору, который внес их, чтобы облегчить понимание текста, не принимая, однако, их в расчет при стихосложении.

Следует отметить некоторые фонетические подробности: смешение υ с \omicron , η , с ι , ϵ с α . В лексике встречаются гомеровские формы ($\epsilon\mu\epsilon\omicron$, $\omicron\upsilon\nu\epsilon\alpha$, ξ и т. д.)

Собственные имена Βασισκνός и Ἰανβαρία римского происхождения. Транскрипция латинского имени *Ianuaria* представляет интерес с фонетической точки зрения (латинский согласный u и греческий β губно-зубной) и приводит нас к некоторым хронологическим уточнениям (имея в виду, что оно встречается и в папирусах IV в). Δίλλας по всей вероятности является ласкательным именем ребенка.

Содержание надписи интересно некоторыми выражениями ($\pi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha$ $\kappa\upsilon\lambda\epsilon\iota\tau\alpha$), а также эвфемизмами с применением судебных выражений ($\kappa\rho\iota\varsigma$, $\rho\eta\tau\acute{o}\varsigma$, $\acute{\alpha}\pi\omicron\tau\acute{\iota}\nu\omega$).

Памятник, по-видимому, относится к концу III или началу IV в. н.э.

UNVERÖFFENTLICHTE VERSINSCHRIFTEN AUS TOMIS

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser veröffentlicht verschiedene Grabepigramme aus Tomis, die wegen der Sprachformen, der Metrik und literarischen Überlieferung sowie wegen des Nachweises einiger Personennamen von Interesse sind.

Nr. 1, Inv. 2106, ist eine zweisprachige Grabinschrift, bei der die Zeilen 3 und 5—9 (griechischer Text) in jambischen Versen abgefaßt sind. Die Grabstele wurde von Timotheus Sohn des Nonius zum Andenken an Cornelia Fortunata, Gattin des M. Cornelius Stabilio errichtet.

Zweifelhaft ist die Umschrift von Zeile 3, da der $\Phi\omicron\rho\tau\omicron\upsilon\nu\acute{\alpha}\tau\alpha$ folgende Text nicht ausgelegt werden kann. In Zeile 1 wird auf ein vor dem Worte $\mu\eta\grave{\nu}\mu\eta\varsigma$ erscheinendes unerklärliches I hingewiesen.

Festzustellen sind auch einige bekannte phonetische Erscheinungen, wie die Verwendung der Umschrift $-\epsilon\iota-$ statt ι ($\text{Τειμó}\theta\epsilon\omicron\varsigma$) oder das Erscheinen von ν vor einem Lippenlaut ($\sigma\acute{\upsilon}\nu\beta\iota\omicron\nu$, $\sigma\upsilon\nu\pi\alpha\theta\grave{\eta}$).

Vom metrischen Standpunkt ist festzustellen, daß zwar auf die Beibehaltung des Versrhythmus Gewicht gelegt, die Silbenlänge jedoch nicht unbedingt beachtet wird.

Im Wortschatz erscheinen dichterische Formen wie $\sigma\tau\omicron\rho\gamma\acute{\eta}\nu$, $\kappa\omicron\sigma\mu\acute{\iota}\alpha\nu$, $\sigma\acute{\omega}\phi\rho\omicron\nu\alpha$, $\sigma\upsilon\nu\pi\alpha\theta\grave{\eta}$, $\delta\acute{\alpha}\kappa\rho\upsilon\alpha$.

Der lateinische Text bringt lediglich nur die Übersetzung von $\sigma\acute{\upsilon}\nu\beta\iota\omicron\varsigma$ = *coniunx* und der Formel $\mu\eta\grave{\nu}\mu\eta\varsigma$ $\chi\acute{\alpha}\rho\iota\nu$ = *memoriae causa*.

Die Inschrift stammt wahrscheinlich aus dem 2. Jh. u.Z.

Nr. 2, Inv. 1513, ist ein Bruchstück einer Inschrift aus hellenistischer Zeit (2. — 1. Jh. v.u.Z.), die insbesondere wegen ihres Alters Beachtung verdient.

Nr. 3, Inv. 2063, Bruchstück einer Kalksteinstele mit lateinischer Inschrift, von der nur zwei Zeilen und drei Buchstaben der dritten Zeile erhalten sind. Dieser Anfangsteil der Inschrift ist mit dem Beginn der Grabinschrift Ovids identisch. Dies beweist, daß gegen Ende des 2. oder Beginn des 3. Jh. u.Z. — aus dem die

vorliegende Inschrift stammt — die Erinnerung an den Dichter, der seine Tage in Tomis beschloß, bei den Bewohnern dieser Stadt noch lebendig war.

Nr. 4, Bruchstück einer Grabinschrift auf Kalkstein, die am Ende des Techirghiol-Sees geborgen wurde, wahrscheinlich jedoch aus Tomis stammt. Vom Text ist sehr wenig erhalten; die vorhandenen Worte, worunter auch das vor allem in der dichterischen Sprache verwendete Fürwort ἐγώ, gehören einem System daktylischer Verse an. Zeiteinstufung: 2. — 3. Jh. u.Z.

Nr. 5. Inv. 2055, Kalksteingrabstele mit griechischer Inschrift. Im bildlichen Teil sind drei Personen dargestellt, von denen sich die Hauptperson, das verstorbene Kind, für welches das Grabmal errichtet wurde, in der Mitte befindet. Abgesehen von der Überschrift (ὁπόμνημα), umfaßt der in 21 Zeilen geschriebene Text zehn daktylische Verse, davon Vers 1—7 und 10 Hexameter, 8 und 9 hingegen Pentameter sind.

Zufolge der damaligen Verwechslungen auf phonetischem Gebiete, sind einige Worte falsch geschrieben oder unverständlich wie μύραις statt μοίραις (Z. 1), ῥητό statt ῥητόν (Z. 7), ἡέσθαι statt ἔκείσθαι (Z. 10), ὑγιένους statt ὑγιαίνους (Z. 20).

Zur Aufstellung des metrischen Schemas war es erforderlich, am Text gewisse Eingriffe vorzunehmen, wobei einige Worte wie: τέκνον (Z. 3), νεῖος (Z. 11) und die Endung -ας in ἐλπίδας (Z. 4) beseitigt wurden. Alle diese sind möglicherweise erklärende Zusätze, die der Steinmetz oder sogar der Verfasser für das leichtere Verständnis des Textes unter Hintansetzung des Versbaus für erforderlich hielten.

Als phonetische Besonderheiten sind die Verwechslung von υ und οι, η und ι, ε und αι hervorzuheben.

Im Wortschatz erscheinen homerische Formen (ἐμέο, οὔνεκα, ῶ usw.).

Die Eigennamen Βασσιανός und Ἰανβαρία sind römisch. Diese Umschrift des lateinischen Namens *Ianuarina* ist vom phonetischen Standpunkt aus bemerkenswert (lateinisches konsonantisches *u* und griechischer Labiovelar β) und führt zu einer genaueren Zeiteinstufung (erscheint auch in Papyri des 4. Jh.). Ἀίλλας dürfte ein vertraulicher Rufnamen eines Kindes gewesen sein.

Der Inhalt der Inschrift ist wegen einiger Formeln (πάντα κυκλεῖται) und wegen der euphemistischen Ausdrucksweise unter Verwendung von gerichtlichen Fachausdrücken von Interesse (κρίσις, ῥήτορς, ἀποτίνω).

Das Denkmal dürfte aus dem ausgehenden 3. oder beginnenden 4. Jh. u.Z. stammen.